

УДК 378.147

МЕЛЬНИК Ірина Володимирівна,
аспірантка кафедри педагогіки вищої школи і
освітнього менеджменту, Черкаський
національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

**АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ
ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

***Анотація.** Подано аналіз наукових підходів до розв'язання проблематики формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Розглянуто особливості кожного з виокремлених підходів у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців цієї галузі діяльності. Визначено передумови формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки, які відповідають сучасним вимогам суспільства і ринку праці, а також акцентовано увагу на гуманітарний аспект знань під час процесу навчання у ВНЗ ДСНС України.*

***Ключові слова:** гуманітарні дисципліни; культурологічна підготовка; компетентнісний підхід; культурологічний підхід; комунікативний підхід; системно-синергетичний підхід; особистісно орієнтовний підхід; акмеологічний підхід; функціональний підхід.*

Постановка проблеми. Проблематика культурологічної підготовки особливо гостро постає під час формування культури професійного спілкування в майбутніх фахівців технічного спрямування, у тому числі й фахівців пожежної безпеки. Ми вважаємо, що потрібно досліджувати цю проблему при підготовці високоосвічених кадрів для ДСНС України розширено (у комплексі), не зупиняючись на якомусь одному складникові, оскільки серед основних завдань сучасної освіти XXI століття є формування на кінцевому етапі саме культурної особистості. У свою чергу, з урахуванням радикальних процесів зміни пріоритетів загальної системи цінностей людства, які відбуваються в сучасному суспільстві, ми покладаємо особливі надії на гуманітарну сферу освіти, на відродження культурних традицій нації в контексті звернення до загальнолюдської культури.

Зазначимо, що фахівець у галузі підготовки «Пожежна безпека», збагачений гуманітарними знаннями у процесі навчання у ВНЗ, буде різнобічно й гармонійно розвинутою творчою особистістю.

Аналіз досліджень. Підготовка майбутніх фахівців пожежної безпеки до ефективного здійснення професійних комунікативних завдань під час виконання дій за призначенням набуває наразі особливого значення. Це відбувається з огляду на те, що спілкування реалізує не лише комунікативні, а й специфічні функції, які пов'язані з особливостями фахової діяльності цих суб'єктів господарювання [13].

Реалізація компетентнісного підходу сприятиме формуванню фахівців пожежної безпеки як усебічно розвинутих особистостей. Ідеї вищезазначеного підходу тлумачаться у працях Т. Дж. Рооса [1] та української дослідниці О. В. Овчарук [2].

Також необхідно зауважити, що специфіка соціокультурних реалій України в сукупності зі світовими тенденціями потребує застосування культурологічного підходу до проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки. Тут важливими є наукові думки дослідниць О. Л. Шевнюк [3] та Т. В. Іванової [4].

У контексті нашого дослідження важливу роль відіграє комунікативний підхід, який виходячи з досвіду дослідника В. О. Калініна [5] буде результативніше, якщо у процесі викладання гуманітарних дисциплін визначити деякі умови навчання, урахування яких сприяє інтеграції предметів культурологічної спрямованості.

Зазначимо, що ми також робимо акценти на використанні системно-синергетичного підходу при підготовці сучасних фахівців пожежної безпеки. На думку С. С. Вітвицької [6], саме системний підхід забезпечить розроблення на початку й функціонування в майбутньому цілісного процесу підготовки професійного фахівця. Щодо сутностей теоретичних засад синергетичної філософії, то їх виокремлює Н. М. Островерхова [7].

У контексті особистісно орієнтованого підходу цікавими є думки І.Д. Бега [8], який є відомим дослідником сучасності з особистісно орієнтованого виховання, та висновки О. А. Дубасенюк [9], сутність яких полягає в тому, що при підготовці фахівців їх особистісний розвиток включає вдосконалення світогляду, здібностей, характеру і набуття професійного досвіду.

Методологічні орієнтири акмеологічного підходу окреслені вченою В. М. Вакуленко [10], а функціональний підхід як один із вагомих підходів під час професійної підготовки досліджують О. М. Джеджула [11] та О. І. Мичко [12].

Мета статті – на основі опрацювання наукових джерел розглянути особливості наукових підходів до розв'язання проблематики формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. У формуванні культури професійного спілкування фахівців пожежної безпеки виокремлюємо такі наукові підходи, як компетентнісний, культурологічний, комунікативний, системно-синергетичний, особистісно орієнтований, акмеологічний і функціональний.

Для нашого суспільства проблема якісної підготовки компетентного фахівця пожежної безпеки є досить актуальною. Тому з метою формування майбутніх фахівців пожежної безпеки саме як висококваліфікованих кадрів нами було використано компетентнісний підхід. Так, зокрема, Т. Дж. Роос зазначає, що він тлумачить ідею вищезазначеного підходу як підготовку майбутніх працівників із певним «портфелем компетенцій». Тобто науковець вважає, що фахівець має бути універсальним працівником, здатним адаптуватися до будь-яких умов діяльності [1]. Проектуючи цю гіпотезу вченого на процес підготовки фахівців пожежної безпеки, ми можемо зазначити те, що реалізація компетентнісного підходу в останніх ґрунтуватиметься не лише на їхніх талантах, а й залежатиме від сформованої освітньо-культурної ситуації, у якій навчається майбутній фахівець пожежної безпеки.

Українська дослідниця О. В. Овчарук аналізує розвиток компетентнісного підходу в нинішній освіті й наголошує на тому, що до сучасних пріоритетів потрібно відносити здатність здійснювати оперування такою кількістю знань, яка в повному обсязі задовольнить потреби, що будуть реалізовані під час підготовки молоді до нових, системно значущіших ролей у нинішньому суспільстві. Саме тому нині є актуальними вміння бути комунікабельним, пристосовуватися до різноманітних змін, приймати швидкі рішення, активно діяти і навчатися протягом усього життя [2, с. 6].

Зауважимо, що застосування культурологічного підходу до проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки, у свою чергу, зумовлює необхідність вивчення гуманітарних дисциплін. Підсумовуючи думку, ствердимо, що цикл дисциплін гуманітарного блоку, спільно з вивченням іноземної мови, буде таким собі полікультурним важелем розвитку індивідів, які навчаються у ВНЗ ДСНС України, та сприятиме усвідомленню їх саме як культурних суб'єктів. Дуже важливо, щоб у випускників цих ВНЗ був набутий не лише професіоналізм і різноманітні компетенції, а вони ще й були культурними людьми.

Культурологічний підхід, на думку української дослідниці О. Л. Шевнюк, передбачає зв'язок сучасних принципів організації системи навчання. Відповідно до цього, сам зміст навчання має відображати процес зростання особистості в культурі й разом із культурою, тобто стати своєрідним повторенням культурогенезу на індивідуальному рівні [3].

У сучасних реаліях актуальним і доцільним є культурологічний підхід в організації освіти вищої школи, що запропонований Т. В. Івановою. Вона визначає його так: «...без сучасних культурологічних знань дуже складно сформувавши у студентів уявлення про загальну культуру, соціальну адекватність у швидкозмінливих параметрах способу життя й ціннісних орієнтирів сучасного суспільства» [4].

Також у контексті нашого дослідження важливу роль відіграє комунікативний підхід, який передбачає синтез свідомих і підсвідомих складників під час формування іншомовної компетенції. Зазначимо, що в поєднанні з вивченням дисциплін гуманітарної спрямованості навчання іноземної мови у ВНЗ ДСНС України сприятиме формуванню професійних комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців пожежної безпеки на вищому рівні, а також покращить культуру їхнього спілкування. Іншими словами, за допомогою комунікативного підходу реалізовуватиметься здатність фахівців пожежної безпеки до послуговування іноземною мовою задля досягнення власних комунікативних цілей.

Виходячи з досвіду дослідника В. О. Калініна, маємо усталене твердження, що для результативнішого використання комунікативної методики у процесі викладання гуманітарних дисциплін потрібно визначити деякі умови навчання, урахування яких сприяє інтеграції предметів культурологічної спрямованості. Зокрема, йдеться про: поєднання комунікативного і традиційного методів викладання; здатність викликати дискусію, яка містить логічний і змістовий зв'язок з іншими дисциплінами, що вивчаються паралельно; забезпечення навчального процесу матеріалами, котрі виходять за межі суто професійного інтересу, тобто є різноманітними за тематикою, сприяють упровадженню принципів індивідуалізації навчального процесу і спрямовані на стимулювання комунікативної діяльності в цілому, а не на розвиток окремих умінь і навичок [5, с. 79].

Зауважимо, що ми також робимо акценти на використанні системно-синергетичного підходу при підготовці сучасних фахівців пожежної безпеки. Його використання передбачає цілісність особистості фахівця пожежної безпеки й усього процесу навчання. Також поняття «системно-синергетичний» охоплює взаємозв'язки між процесами викладання й навчання, міжпредметні зв'язки, єдність змістового і процесуального аспектів навчання, навчальну і позанавчальну діяльність.

Ми поділяємо думку С. С. Вітвицької, тому розглядатимемо системність в умовах ступеневої освіти не лише як визначальну якісну характеристику фахівця пожежної безпеки, а й як дійсний об'єкт і певний пізнавальний інструмент [6].

Щодо сутностей теоретичного тлумачення синергетики, то їх трансформований зміст у досліджувану проблематику полягає в такому: сприйнятті технологічної культури інженерів як міждисциплінарної науки, що створена на поєднанні низки наук (соціології, культурології, філософії); в урахуванні взаємозв'язку і взаємозалежності між самою технологічною культурою при виконанні функціональних завдань і різними видами діяльності інженерів; розгляді технологічної культури в узаємовпливі з іншими видами культур; комплексному врахуванні проблем культури на основі принципу її багатовекторності; у створенні культури синергетичного мислення, що забезпечить єдність важливих проблем фахової діяльності, цілісність перспектив їх розвитку й одноставності світобачення [7].

Цікавими в контексті особистісно орієнтованого підходу є висновки відомого дослідника сучасності І. Д. Бежа, який основними цінностями визначає людину, яка вирощує й виховує в собі особистість, творчість розглядає як механізм розвитку людини культури, а духовність як показник цього розвитку [8].

Загалом, на думку О. А. Дубасенюк, у процесі професійної підготовки здійснюється як духовний, так і фізичний розвиток майбутніх фахівців, відбувається демонстрація природних можливостей індивіда. Це вможливується за рахунок вдалого засвоєння елементів культури, що включені до змісту освіти [9]. Саме тому ми робимо висновок, що особистісно орієнтований підхід поєднує процес виховання й

освіти, робить його єдиним комплексом у соціально-педагогічному захисті й підтримці особистості під час її розвитку і підготовки до життєтворчості.

Напрацювання в новому напрямі міждисциплінарних досліджень закладають методологічні орієнтири акмеологічного підходу, які мають визначальне значення для процесу формування культури професійного спілкування майбутніх випускників ВНЗ ДСНС України під час організації навчального процесу. Здійснивши аналіз наукових праць із акмеологічного підходу, ми вважаємо, що варто погодитися з думкою В. М. Вакуленко, яка наводить визначення цього поняття як базисного узагальнювального терміна акмеології. На її думку, акмеологічний підхід накопичує в собі комплекс принципів, методів, прийомів і засобів із формування й створення теоретичної й практичної діяльності, що спрямовані на щабель вищої результативності, професійної зрілості й на якісний результат під час підготовки педагога [10]. Така оцінка підходу орієнтуватиме сучасний освітній процес і його учасників до постійного вдосконалення й творчого розвитку.

Аналізуючи професійну діяльність фахівців пожежної безпеки, ми встановили, що одним із провідних підходів серед різних напрямів розв'язання окресленої проблематики формування культури професійного спілкування цих фахівців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін необхідно виокремити функціональний підхід. Зміст самої професійної діяльності при цьому підході чітко розкривається під час виконання певних функцій, які зафіксовано в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця пожежної безпеки. Зазначений підхід визначається в дослідженні структури культури професійного спілкування й взаємозв'язку між компонентами в контексті єдиного цілого.

На думку дослідниці О. М. Джеджули, цей підхід розширює функціональні можливості фахівців інженерної галузі в їхній професійній діяльності [11].

О. І. Мичко пропонує розглядати в парадигмі функціонального підходу професійну компетентність як сукупність певних функціональних компонентів, а саме: технічної компетенції, яка передбачає здатність особистості опановувати базові професійні навички; адаптивної компетенції, що закладає навички до змін під час здійснення професійної діяльності; концептуальної компетенції, якою передбачається розуміння теоретичних засад діяльності; міжособистісної компетенції, головною функцією якої є вміння до ефективного спілкування; інтегративної компетенції, яка передбачає вміння вдало пов'язувати теорію й практику [12].

Висновки. Таким чином, процес формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки доцільно розглядати як певну цілісну систему з комплексом взаємозв'язаних між собою елементів, якою передбачено ефективну реалізацію потенційних можливостей індивідів під час їхнього функціонування в цій системі. Ще одним суттєвим висновком є те, що застосування вищеописаних наукових підходів у ВНЗ ДСНС України сприятиме переходу до нових галузевих стандартів у технічній освіті, які, у свою чергу, створять передумови до формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки, які відповідають сучасним вимогам суспільства і ринку праці.

Акцент вищої технічної освіти взагалі та ВНЗ ДСНС України, зокрема на гуманітарний аспект знань дозволяє випускникам цих навчальних закладів досягти вищого професійного рівня під час здійснення діяльності за призначенням, а також розвинути власну культуру. Отже, без циклу дисциплін із соціально-гуманітарної підготовки внеможливорюється якісне навчання майбутніх фахівців пожежної безпеки і ВНЗ ДСНС України мають організувати навчальний процес так, щоб молодь, яка здобуває вищу освіту в цих ВНЗ, удосконалювала власні культурологічні знання задля якіснішої комунікативної компетенції.

Список використаної літератури

1. Roos, T. G. (2002). *Die Arbeitswelt im Jahre 2020: Was bedeutet sie für die Bildung*. Leicht geändert für Thurgauer Zeitung. – P. 28–31.
2. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу : стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / під заг. ред. О. В. Овчарук // *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики*. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.
3. Шевнюк О. Л. *Культурологія : навч. посіб.* / О. Л. Шевнюк. – Київ : Знання-Прес, 2004. – 353 с.
4. Іванова Т. В. Культурологічний компонент у підготовці майбутнього педагога / Т. В. Іванова // *Нові технології навчання : наук.-метод. зб.* – Київ : НМЦВО, 2001. – № 31. – С. 34–39.
5. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вадим Олександрович Калінін ; Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2005. – 299 с.
6. Вітвицька С. С. Компетентнісний та професіографічний підходи до побудови професіограми магістра освіти / С. С. Вітвицька // *Вісник Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка*. – 2011. – Вип. 57. – С. 52–58.
7. Островецька Н. М. Наукові підходи до формування технологічної культури керівника закладу освіти [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Pedagogica/2_83043.doc.htm
8. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт [Електронний ресурс] / І. Д. Бех // *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць*. – Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2002. – Вип. 3. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf
9. Дубасенюк О. А. Теоретико-технологічні засади впровадження особистісно орієнтованого підходу у професійно педагогічній підготовці вчителя / О. А. Дубасенюк // *Професійна педагогічна освіта : особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк*. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 14–40.
10. Вакуленко В. М. Розвиток теорії й практики вищої педагогічної освіти України, Росії, Білорусі на основі акмеологічного підходу : монографія / В. М. Вакуленко. – Луганськ : Альма-матер, 2007 – 496 с.
11. Дзеджула О. М. Теорія і методика графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Олена Михайлівна Дзеджула ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – 460 с.
12. Мычко Е. И. Практико-ориентированная технология как средство воздействия в процессе профессиональной подготовки / Е. И. Мычко // *Проблемы педагогического образования. Сборник научных статей*. – Вип. 8. – Москва : МПГУ, 2001. – С. 32–35.
13. Ярошук І. Д. Підготовка майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ірина Дмитрівна Ярошук ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2010. – 22 с.

References

1. Roos, T. G. (2002). *Die Arbeitswelt im Jahre 2020: Was bedeutet sie für die Bildung* (in Germ.)
2. Ovcharuk, O. V. (2004). *Development of competence approach: strategic goals of the international community. Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects: library of educational policy*. Kyiv (in Ukr.)
3. Shevniuk, O. L. (2004). *Cultural: tutorial*. Kyiv: Znannya-Press (in Ukr.)
4. Ivanova, T. V. (2001). *Culturological component in preparing future teachers. New learning technologies: scientific methodical collection*. Kyiv: NMTSVO (in Ukr.)
5. Kalinin, V. O. (2005). *Formation of professional competence of future teachers of a foreign language means dialogue of cultures*. (PhD dissertation). Zhytomyr (in Ukr.)
6. Vitvytska, S. S. (2011). Competence and professiograficheskoy approaches to building professiogram Master of Education. (*Journal of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*), 57, 52–58 (in Ukr.)
7. Ostroverkhova, N. M. (2011). Scientific approaches to the formation of technological culture Head of Education. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Pedagogica/2_83043.doc.htm (in Ukr.)
8. Bekh, I. D. (2002). *Personality-based model of education as a scientific construct*. Psycho-pedagogical problems of rural schools: collection of papers. Uman, 3 Retrieved from http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf (in Ukr.)
9. Dubaseniuk, O. A. (2012). *Theoretical and technological principles of implementation personality oriented approach in teaching vocational teacher training. Vocational teacher education, personality-oriented approach: monograph*. Zhytomyr (in Ukr.)
10. Vakulenko, V. M. (2007). *Development of the theory and practice of education degree in Ukraine, Russia, Belarus acmeological based approach: monograph*. Luhansk (in Ukr.)
11. Dzhezdzhula, O. M. (2007). *Theory and Methodology of graphic training engineering students of higher educational institutions*. (PhD dissertation). Kyiv (in Ukr.)

12. Mychko, O. I. (2001). Practical-oriented technology as a means of influencing the training process. (*Problems of teacher education. Collection of scientific articles*), 8, 32–35 (in Russ)
13. Yaroshchuk, I. D. (2010). *Preparation of the Future Economists before the professional communication at the process of education of the humanities disciplines*. Abstract of Candidate Dissertations. Ternopil (in Ukr.)

Abstract. Melnyk I. V. *Analysis of scientific approaches to professional communication formation of culture of future professionals fire safety during investigation humanities.*

Introduction. *The article analyzes the scientific approaches to solving the problems of creating a culture of professional communication of future fire safety specialists in the study of the humanities and the features of each of the examined approaches in the context of training future professionals of the industry. Also the prerequisites for creating a culture of professional communication of future specialists of fire safety that meet modern requirements of society and the labor market and also focused on the humanitarian aspect of knowledge during the learning process at the university DSNS Ukraine.*

The purpose of the article – based on the study of scientific sources consider the characteristics of scientific approaches to solving the problems of creating a culture of professional communication of future fire safety specialists in the study of humanities.

Conclusions. *The formation of professional communicative culture of the future experts of fire safety should be considered as a coherent system with a set of interrelated elements together, which provides for the effective implementation of the potential of individuals during their operation in this system.*

Another significant finding is that the use of the analyzed scientific approaches in universities DSNS Ukraine support move to new industry standards in technical education, which, in turn, will create the preconditions for the formation of professional communicative culture of the future experts of fire safety that meet the modern requirements of society and labor market.

The focus of higher technical education in the humanitarian aspect of knowledge allows graduates of these schools achieve the highest professional level in the implementation of the destination, and develop their own culture. Consequently, no cycle disciplines of social and humanitarian training impossible quality training of future specialists and fire safety Universities DSNS Ukraine should organize the learning process so that the young people who in higher education in these universities, rationalizing their own cultural knowledge to better quality of communicative competence.

Key words: *humanities; cultural training; competence approach; cultural approach; communicative approach; systematic and synergetic approach; personality-oriented approach; acmeological approach; functional approach.*

*Одержано редакцією 10.11.2016
Прийнято до публікації 16.11.2016*

УДК 37(09)

МЕЛЬНИКОВА Ольга Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психолого-педагогічної, превентивної та інклюзивної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ (90-ті РОКИ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Анотація. *Розкрито особливості становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні в період 90-х років ХІХ – початку ХХ ст. Висвітлено головні здобутки українських педагогів означеного періоду щодо розв'язання проблеми, зокрема акцентовано увагу на творчому використанні педагогічних ідей теоретиків дошкільного виховання в умовах модернізації освіти. Доведено, що відсутність державної підтримки гальмувала розвиток суспільного*